

МА Срђан Милошевић, истраживач сарадник
Институт за новију историју Србије
Београд

УДК 930:316.75(497.11)''200/...''
94(497.11)''1941'']:316.75
316.774:32.019.51(497.11)''200/...''
321.61:929 Карађорђевић П.

Извештавање медија о рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића: промоција идеологизованог погледа на прошлост

Апстракт: У раду је анализирано извештавање медија (електронских издања новина, вести телевизијских кућа и телевизијских репортажа) о рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића. Уочено је да су медији о свему извештавали без неопходне професионалне дистанце према аргументима којима је рехабилитација у јавности објашњавана. У свим анализираним садржајима постоје бројне грешке, од материјалних, преко логичких до интерпретативних. Закључак је да је реч је проблему насталом услед искључивости идеологизованог погледа на прошлост, у којем се не проблематизује ништа што садржи експлицитну или имплицитну компромитацију наслеђа социјалистичке прошлости као времена у којем су искључиво прикриване истине и фабриковане неистине о свим политичким противницима новог (комунистичког) режима.*

Кључне речи: кнез Павле Карађорђевић, рехабилитација, медији, идеологија

Општи је утисак да је медијска историографија постала театар за увесељавање народа ниске политичке културе... У главним токовима у томе театру доминира трагикомедија. Да је у питању права уметност, то би било и пожељно, али необавештеност, полуученост, волунтаризам и ригидност носилаца главних улога терају нас на озбиљно размишљање – која је сврха тога „играказа”.

Ђ. Станковић, „Дихотомија историјске науке...”

* Рад је настао у оквиру пројекта Традиција и трансформација – Историјско наслеђе и колективни идентитет у Србији у 20. веку, бр. 47019, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Увод

Истицање значаја медија као средства за обликовање пожељне слике света представља већ опште место научне литературе о утицају медија на појединца. Добро је познато да медији нису само средства информисања већ и средства обликовања мишљења.¹ Та одлика медија очитује се у бројним видовима, па ни представе о прошлости нису избегле медијском „обликовању прошле стварности“.² Када је реч о медијској слици прошлости у Србији, превасходно њеним ревизионистичким садржајима, о томе није много писано, али је тај проблем свакако примећен. Ђорђе Станковић је указао на то да се „у одсуству елементарне политичке културе, са ниским прагом критичког просуђивања... упијају информације савремених медија без провере и немирења (што је први корак слободе)“.³

У средишту овог рада је извештавање медија у Србији о рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића. Реч је о судском поништењу Одлуке о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача, којом је у септембру 1945. године надлежна Државна комисија прогласила кнеза Павла Карађорђевића за злочинца и издајника због његове улоге у приступању Југославије Тројном пакту.⁴ Рехабилитацијом је завршен поступак који је покренут 2008. године, на захтев кћерке кнеза Павла Јелисавете Карађорђевић.⁵

¹ Односом друштва и медија најисцрпније се бавио Јирген Хабермас, чија студија *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, 1962, представља својеврсно утемељење научног бављења овим сложеним односом. Хабермасова студија објављена је на енглеском језику (*The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*) у више издања. За однос медија и друштва такође вид: Michael Gurevitch, James Curran, *Mass Media and Society*, Bloomsbury, 2005; James Curran, *Media and Power*, Routledge 2002. година.

² О односу медија и прошлости постоји читав библиотека радова. Поменућемо неке од значајнијих новијих радова: Robert Niemi, *History in the Media. Film and Television*, Santa Barbara 2006; Tessa Morris-Suzuki, *The Past Within Us. Media, memory, history*, New York 2005; Jerome De Groot, *Consuming History: History and heritage in contemporary popular culture*, New York 2009; Roy Rosenzweig, *Clio Wired. The Future of the Past in the Digital Age*, Columbia University Press 2011; John Theobald, *The Media and the Making of History*, Ashgate Publishing 2004. година.

³ Ђ. Stanković, „Mediji i kultura sećanja“, *Tokovi istorije* 1–2 (2006) 265–283; Isti, Srpski medijski martirijum, *Istorija i sećanje*, ur. Olga Manojlović Pintar, Beograd 2006, 112–137; Isti, „Dihotomija istorijske nauke“, *Tokovi istorije* 4 (2006) 221.

⁴ *Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača F br 3572*, Архив Југославије – Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (110) – Фасцикла (111) – бр. 3572, стр. 311 – 314/2.

⁵ Решење о рехабилитацији Павла Карађорђевића (Рех бр. 226/10) може се у интегралном облику наћи на веб-адреси: [http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8\(1\).pdf](http://www.bg.vi.sud.rs/images/resenje8(1).pdf), посл. приступ 30. 6. 2012. Документ је објављен и на сајту посвећеном дешавањима приликом пуча 27. марта 1941, на веб-адреси: http://www.27mart.com/images/File/Rehabilitovan_knez_Pavle_Presuda_Viseg_suda.pdf, посл. приступ 23. 5. 2012. На овом сајту документ је погрешно назван „Пресуда о рехабилитацији“.

Рехабилитација кнеза Павла Карађорђевића у јавности је углавном прихваћена са одобравањем, уз понеко јавно оспоравање.⁶ Писало се најчешће да рехабилитација исправља заблуде „идеолошке историографије“, а један београдски дневни лист покренуо је иницијативу да име кнеза Павла понесе нека улица, институција, трг или парк.⁷

Због чега је ова тема истраживачки изазовна? 1) Реч је о догађају од немалог друштвеног значаја будући да се рехабилитацијом кнеза Павла – и формално и суштински и симболички, поништава негативно вредновање чина приступања Југославије Тројном пакту. 2) Професионално извештавање о рехабилитацији кнеза Павла подразумева специфична историографска знања, па се у том сегменту може лако анализирати професионална одговорност домаћих медија и њихова спремност на аналитичко извештавање. 3) Јавном (медијском) дебатом о рехабилитацији кнеза Павла отвара се велики број питања која се тичу вредносних оријентација друштва. 4) Према броју афирмативних и критичких текстова о рехабилитацији препознаје се отвореност медија за дебату. 5) Према садржају медијског извештавања може се уочити постоји ли и, ако постоји, каква је преовлађујућа идеолошка усмереност медија.

Не улазећи у детаље који се тичу међуратне историје Краљевине Југославије, скрећући пажњу само на основну релевантну литературу⁸ (јер у раду ће

товању кнеза Павла“. (Реч је, као што у самом документу и пише, о другој врсти судске одлуке – решењу). Документ је и на сајту суда и на сајту посвећеном 27. марту објављен као факсимил оригинала документа.

⁶ Миодраг Зечевић био је један од ретких који су реаговали са позиције супротне свеопштем одобравању. Његов текст „Повратак колаборацији и фашизму“ може се пронаћи на сајту: <http://www.e-novine.com/drustvo/55796-Povratak-kolaboraciji-faizmu.html>, посл. приступ 20. 1. 2012.

⁷ Ову акцију интензивно води дневни лист *Press*. Занимљиво је да једна улица у Шапцу већ носи име кнеза Павла Карађорђевића, још од 2010. године, када кнез још није био судски рехабилитован.

⁸ Време Намесништва 1934–1941. године углавном је обрађивано у оквиру синтеза историје Југославије, те у појединим монографијама посвећеним неким конкретним темама. У том смислу требало би свакако поменути најдоступнију и у свим радовима о историји Југославије незаобилазну тротомну синтезу Бранка Петрановића: В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 1–3, Београд 1988. Најкомплетнију, иако умногоме пристрасну, слику политике Намесништва дао је Јакоб Хоптнер (Jacob Hoptner, *Jugoslavia in Crisis*, Washington 1962.) Постоје два превода: Јакоб Б. Хоптнер, *Југославија у кризи: 1934–1941*, 1964, превео Часлав Нинковић; Јакоб В. Хоптнер, *Jugoslavija u krizi: 1934–1941*, Ријека 1973, превео Ото Ливац). Идеолошки још више пристрасна, али са других полазишта, јесте књига Николе Миловановића *Od marseljskog atentata do Trojnog pakta*, Zagreb 1963. година. Иако садржи доста корисних информација, ова књига није нарочито употребљива, јер не садржи научни апарат, мада исцрпно цитира многе изворе и онолико колико су њени подаци провериви, заслужује да буде поменута. Поред ових, не постоје друге монографије које се свеобухватно баве политичком историјом Југославије специфично за време од 1934. до 1941. године. Од значаја су и књиге: Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935–1939*, Београд 1997; Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića 1935–1939*, Београд 1985. и Dejan Đokić, *Elusive*

бити речи заиста о елементарним стварима), треба на самом почетку нагласити да је *Решење о рехабилитацији* кнеза Павла Карађорђевића својеврсни каталог материјалних грешака, нелогичности и извитоперених интерпретација. Требало би поменути само неколико: у *Решењу* се погрешно наводе нека имена личности и места која се помињу (генерал Петар Пешић постао је „генерал Тешић“, Фран Фрол постао је „друг Флор“, град Берхтесгаден постао је непостојећи „Берхтерсхартен“ итд.); погрешни су датуми одређених догађаја навођених у иначе непотребно широко постављеном историјском контексту (нпр. погрешно се пише о паду Чехословачке под немачку власт, за шта се тврди да се догодило у марту 1940. године; погрешно се говори и о окупацији Абисиније, коју је предузела Италија и сл.); за правне последице *Одлуке* из 1945. године сматрају се околности које уопште нису биле правне последица наведеног акта (нпр. конфискација имовине кнеза Павла); неке активности међуратних опозиционих странака проглашене су за активности које је усмеравао кнез Павле (споразум опозиционих партија у Фаркашићу, из октобра 1937. године, проглашен је за окупљање које је иницирао кнез Павле.) Примера има доста. Чак се и једна сасвим ноторна чињеница, као што је место упока кнеза Павла, у *Решењу* погрешно наводи: каже се да је кнез Павле сахрањен у Француској иако је општепознато да је он сахрањен у Швајцарској. Ипак, ништа од овога, па ни још очигледније грешке и заблуде нису послужиле као подстицај медијима да о чину рехабилитације пишу са аналитичком уздржанашћу. Напротив, готово послушно су преносили нетачне појединости које су им предочавали промотери рехабилитације кнеза Павла. Или су их сами домишљали. Како, у тим околностима, изгледа медијска слика рехабилитације кнеза Павла Карађорђевића?

Compromise, London 2007. (превод: Dejan Đokić, *Nedostižni kompromis: srpsko-hrvatsko pitanje u međuratnoj Jugoslaviji*, Beograd 2010); Ljubo Boban, *Maček i politika HSS 1928–1941*, Zagreb 1974; Isti, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd 1965. година. О теми перцепције фашизма у београдској интелектуалној јавности и уопште о идеолошким кретањима пред почетак Другог светског рата види: О. Milosavljević, *Savremenici fašizma*, 1–2, Beograd 2010. Такође су корисне, иако умногоме пристрасне, следеће књиге: Neil Balfour, Sally Mackey, *Prince Paul of Yugoslavia*, London 1980. (превод: Нил Балфур, Сели Мекеј, *Кнез Павле Карађорђевић: једна закасна биографија*, Београд 1990), Драгослав Ђорђевић, *На раскрсници. Прилози за српску историју Другог светског рата*, Г. Милановац 1991; Миодраг Јанковић, *Кнез Павле: од лепоте до истине*, Београд 2004; Миодраг Јанковић, Вељко Лалић, *Кнез Павле: истина о 27. марту*, Београд 2007. година. (Ове књиге спадају више у публицистичке радове.) У новије време појавила су се и два зборника радова са научних скупова у којима се аутори прилога дотичу доба Намесништва, посебно приступања Југославије Тројном пакту и 27. марта 1941: *Зборник радова Округлог стола „Кнез Павле у вихорима европске политике“*, Београд 2003. и *27. март 1941. Седамдесет година касније*, ур. М. Павловић, И. Пантелић, Београд 2012. година. Умногоме неповољан портрет кнеза Павла и његовог намесништва даје Б. Глигоријевић, *Краљ Петар II Карађорђевић, 1927–1970. Биографија*, Београд 2011. година.

Медији, историја и идеолошке предрасуде

Само летимичан поглед на извештавање медија о рехабилитацији кнеза Павла Карађорђевића довољан је да се види колико поводљивости и неинформисаности има у вези са том темом у јавности. Наслов само једне од бројних вести у једном од медија – „Исправљена неистина о кнезу Павлу”⁹ – сублимише уни-сону медијску подршку тој одлуци суда. Као да је само та вест дуго очекивана, као да је потпуно саморазумљива и без икаквог простора за проблематизацију, јављано је и да је „кнез Павле *коначно* рехабилитован” (Подв. С. М.)¹⁰

У медијским извештајима најчешћи саговорник и извор информација била је Душанка Суботић Хомен, адвокатица која је заступала подносиоца захтева за рехабилитацију. Она је наглашавала „историјски“ карактер рехабилитације кнеза Павла, дајући детаљна објашњења о правним, али и о историјским питањима. Обавестивши јавност о наводним новим сазнањима, истакла је да „ово решење суда мења ток историје“, односно да „исправља историјску неправду“.¹¹ У том смислу, ова рехабилитација је, према њеном мишљењу, „само још један прилог исправци историје коју смо учили и о којој нисмо ништа знали до данашњих дана“. Све ово медији су преносили или без икаквог коментара или, пак, ауторским коментарима подржавајући рехабилитацију као „исправљање неправде“. А која су то сазнања која су довела до те „исправке“ историје?

Примера ради, према писању медија, Владко Мачек је у контексту околности везаних за приступање Југославије Тројном пакту редовно називан „вођом хрватске опозиције“. Поред тога, у маниру несхватљивом изван претпоставке о недостатку елементарних знања, Владко Мачек се појављује у медијским извештајима у погрешно представљеној историјској улози: према писању Политике, адвокатица која је заступала рехабилитацију изјавила је да су Тројни пакт „потписали Драгиша Цветковић и Влатко Мачек, по одлуци владе“.¹² У истом смислу, њене речи преноси и РТС, додајући још један прилог судско-медијској „исправци“ историје, овог пута хронолошки: адвокатица је, наиме, „подсетила да је тадашња Влада донела одлуку о потписивању Тројног пакта и да су потписници тог акта 27. марта 1941. године били премијер Краљевине

⁹ „Ispravljena neistina o knezu Pavlu“, *B92 – Vesti*, 15. 12. 2012, види: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=12&dd=15&nav_category=12&nav_id=566028, посл. приступ 14. 1. 2012.

¹⁰ „Knez Pavle konačno rehabilitovan“, *Press Online*, 15. 12. 2011, http://pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/192665/Knez+Pavle+konačno+rehabilitovan+.html, посл. приступ 15. 1. 2011.

¹¹ Bojana Anđelić, „Rehabilitacija kneza Pavla ne menja istoriju“, *Blic Online*, 16. 12. 2011, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/296166/Rehabilitacija-kneza-Pavla-ne-menja-istoriju>, посл. приступ 14. 1. 2012.

¹² J. Čalijski, „Rehabilitovan knez Pavle“, *Politika*, 15. 12. 2011, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Rehabilitovan-Knez-Pavle.lt.html>, посл. приступ 14. 1. 2012.

Југославије Драгиша Цветковић и вођа хрватске опозиције Владко Мачек.¹³ На крају, у вези са војним пучем којим је оборено Намесништво, како *Танјуг* преноси такође речи Душанке Суботић Хомен, кнез Павле је „ухапшен 28. марта у возу за Загреб“.¹⁴

Наравно, ништа од овога не одговара елементарним историјским чињеницама, на које само укратко траба подсетити: Владко Мачек је од 1939. године био потпредседник владе, а не вођа хрватске опозиције. Поред тога, ни као потпредседник владе Мачек није био потписник пакта у име Југославије. Приступање Југославије Тројном пакту није се догодило 27, већ 25. марта 1941. године. Коначно, кнез Павле није ухапшен 28. марта у возу за Загреб, већ ујутру 27. марта у возу којим је кренуо на Блед: воз је заустављен код Брежица, а затим се вратио најпре до Загреба, а потом у Београд. Другим речима, ниједна од ноторних чињеница није исправно наведена.

Српске медије посебно је заинтересовало доказивање пред судом да кнез Павле није у бечком дворцу Белведере потписао акт о приступању Југославије Тројном пакту. Наиме, према уверењу неких медија и према уверењу самог правног тима за рехабилитацију кнеза Павла, „процес рехабилитације изнео је на видело да Тројни пакт са Хитлером уопште није потписао кнез Павле већ представници југословенске Владе“.¹⁵ То је „писменим доказима“¹⁶ показано на суду. У истом смислу пише један други медиј: „Тим који је прикупљао доказе, на основу којих је и амнестиран (кнез Павле – прим. С. М.) од најтежих квалификација, Суду је предочио: Пакт није закључио намесник, него Влада Краљевине Југославије, уз сагласност свих политичких релевантних представника, а нарочито хрватских“.¹⁷ Овој вести, која је представљена као једно од најважнијих „открића“ до којих су дошли српско правосуђе и медији у овом поступку, упорно је давано истакнуто место у новинским написима и репортажама иако без одговора остаје питање чему уопште служи готово карикатурално понављање као некаквог новог сазнања и открића једне заправо *ноторне чињенице која никада није ни била спорна* (наиме, да кнез Павле није лично

¹³ „Rehabilitovan knez Pavle“, *RTS*, 15. 12. 2011, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1009416/Rehabilitovan+knez+Pavle.html>, посл. приступ 16. 1. 2012.

¹⁴ „Knez Pavle rehabilitovan i smarta se neosudivanim“, *Tanjug*, 15. 12. 2011, <http://www.tanjug.rs/novosti/27264/knez-pavle-rehabilitovan-i-smatra-se-neosudjivanim.htm>, посл. приступ 23. 6. 2012.

¹⁵ Срђан Јокановић, „Правда: Јелисавета Карађорђевић о рехабилитацији кнеза Павла. Седам деценија борбе за истину“, *Илустрована политика*, 12. 1. 2012, <http://www.ilustrovana.com/tekst.php?broj=2765&tekst=02>, посл. приступ 26. 6. 2012.

¹⁶ „Rehabilitacija Karadorđevića: Knez Pavle nije izdao“, *Novosti*, 14. 12. 2011, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:357719-Rehabilitacija-Karadjordjevic-Knez-Pavle-nije-izdao>, посл. приступ 20. 7. 2012.

¹⁷ V. Talović, M. Marković, „Knez Pavle Karadorđević verovao u istinu o Trojnom paktu“, *Novosti*, 16. 12. 2011, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:358022-Pavle-Karadjordjevic-verovao-u-istinu-o-Trojnom-paktu>, посл. приступ 14. 6. 2012.

потписао Протокол о приступању Југославије Тројном пакту). При свему томе, како би апсурд са доказивањем недостатка сваке одговорности кнеза Павла био доведен до крајњих граница, у једном интервјуу Јелисавете Карађорђевић листу *Press*, непосредно после рехабилитације њеног оца, на питање новинара „да ли се кнез икада покајао због своје одлуке која га је скупо коштала“, налазимо одговор Јелисавете Карађорђевић: „Он се није покајао пошто је знао да није имао другог избора.“¹⁸ (Све подв. С. М.) Дакле, само дан пошто је јавност обавештена о судском решењу којим се доказује да кнез Павле не сноси одговорност за приступање Југославије Тројном пакту, новинар (својим питањем) и његова кћерка (својим одговором) демантују Решење о рехабилитацији, недвосмислено приписујући одлуку о приступању пакту кнезу Павлу.

Ни телевизијски извештаји ни репортаже нису били боље утемељени нити се из њих могло сазнати ишта релевантно: информисали су своје гледаоце о овом „исправљању историјске неправде“, доносећи хвалоспеве на рачун рехабилитованог кнеза без икакве дистанце према информацијама које су добијали од непосредно заинтересоване стране. Тако је, на пример, *Прва* телевизија известила јавност да је Државна комисија кнеза Павла прогласила за ратног злочинца 1948. године (што је погрешно, одлука је донета у септембру 1945. године), а затим је по ко зна који пут и у овом прилогу поновљено да је „одбрана“¹⁹ на суду „доказала да иако је оптужен за потписивање Тројног пакта, кнез Павле том чину није присуствовао, нити је имао уставно право да то одлучи“.²⁰

И телевизија Б92 емитовала је пригодну репортажу у којој су главни актери били поједини чланови правног тима који је изнео овај случај рехабилитације пред судом. „Суд је кнезу Павлу вратио грађанска права“, каже се у тој репортажи, „али ће бити потребно још доста да би се исправила историјска неправда.“ У истом телевизијском прилогу, између осталих актера, појављује се и један од сарадника тима који је заступао рехабилитацију Ђорђе Лопичић, који се, видно задовољан постигнутим резултатом, на ово историјско решење, за које се тврди да доноси нова историографска сазнања (нажалост, уз извртање и непознавање оних старих), осврнуо директивним тоном: „Ово су чињенице“ и „историчари, политичари и сви морају ово да прихвате“.²¹

¹⁸ Нећу се смирити док оца не сахраним на Опленцу, *Press*, 16. 12. 2011, http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/192889/Ne%C4%87u+se+smiriti+dok+oca+ne+sahranim+na+Oplencu.html, посл. приступ 16. 6. 2012.

¹⁹ Овде само успут треба поменути да поступак рехабилитације пред судом није парнични поступак, тако да нема ни окривљеног, ни оптуженог, ни сведока, па ни одбране.

²⁰ Прилог Предрага Ђурковића, „Posle 66 godina rehabilitovan knez Pavle“, *TV Prva*, 15. 12. 2011, http://www.youtube.com/watch?v=BnAEqSfa_OY, посл. приступ 16. 6. 2012.

²¹ „Ispravljena neistina o knezu Pavlu“, *B92 – Vesti*, 15. 12. 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yuuu=2011&mm=12&dd=15&nav_category=12&nav_id=566028, посл. приступ 14. 1. 2012.

Позната београдска новинарка Мира Адања Полак, која је пре више од 20 година прва покренула причу о породици Павла Карађорђевића, такође је новом пригодном емисијом дала свој допринос овој медијској слици прошлости и „исправци историје“. Понављајући већ толико пута поновљене фразе о до сада непознатој и скриваној историји, под утицајем личне заоставштине кнеза Павла и, по природи ствари, њених једностраних садржаја, новинарка нас обавештава да њено истраживање породичне историје ове гране Карађорђевића траје 22 године. О томе она каже: „Од тих првих дана доласка у Србију пратила сам Јелисавету Карађорђевић у њеним акцијама када год сам могла. Желела сам да сазнам све о породици која је носила жиг срама само зато што није била схваћена и што дела кнеза Павла нису била правилно тумачена.“ После више од две деценије „истраживања“ и „правилног тумачења дела кнеза Павла“, поред сазнања која су била општепозната историографији и пре тих истраживања, Мира Адања Полак је, између осталог, дошла и до већ помињаног сазнања да је кнез Павле ухапшен 28. марта 1941. године. Наиме, она у свом тексту каже: „Кнез Павле ухапшен је 28. марта 1941. и послат у избеглиштво.“²² Та информација налази се и у телевизијској емисији коју је припремила иста новинарка, а пошто је то „сазнање“ о хапшењу 28. марта постало, како се чини, општепознато у круговима присталица рехабилитације кнеза Павла Карађорђевића (помиње га и адвокатица у поступку рехабилитације),²³ остаје нејасно на основу чега се тврди да је кнез Павле ухапшен тог 28. марта, односно где се и у каквом статусу налазио у време пуча током 27. марта ако је ухапшен тек сутрадан. Наиме, на основу свих историјских извора који су познати и тичу се мартовских догађаја, зна се да је кнез Павле лишен слободе (иако не и формално ухапшен) већ ујутру 27. марта и да је увече истог дана потписао акт о оставци на дужност намесника, да би још исте ноћи 27/28. марта био упућен са породицом у Грчку. Сви који помињу хапшење 28. марта учинили би немалу услугу „исправљању историје“ ако би дали податак о извору ове информације или ако би признали да су им после 22 године истраживања, остале непознате елементарне чињенице о предмету тог истраживања, тј. да никаквог хапшења 28. марта није било.²⁴

²² Реч је о емисији „Ekskluzivno: Šta smo sve preživeli“, *RTS*, 7. 1. 2012, <http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/22/RTS+Satelit/1020748/Ekskluzivno:+%C5%A0ta+nam+se+sve+doga%C4%91alo+-+Jelisaveta+Kara%C4%91or%C4%91evi%C4%87.html>, посл. приступ 12. 4. 2012. (Даље: *Ekskluzivno...*, 7. 12. 2012.)

²³ „Da bi bilo jasnije koliko su nepravilne bile odluka i deklaracija koje su kneza Pavla označile kao zločinca, moram da podsetim da je on sve vreme rata proveo u izbegištvu i prvo je najpre uhapšen 28. marta u vozu za Zagreb“, навела је Душанка Номен Суботић. *Rehabilitovan knez Pavle*, *RTS*, 15. 12. 2011, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1009416/Rehabilitovan+knez+Pavle.html>, посл. приступ 16. 1. 2012.

²⁴ Разуме се, овде може бити речи и о обичној омашци приликом куцања текста, али пошто се 28. март помиње бар у три наврата као датум хапшења кнеза Павла, било би добро да се то питање разјасни.

Нажалост, без неопходне дистанце Мира Адања Полак даље пише у свом пропратном тексту који најављује њену емисију: „Била сам у тој кући (у којој је кнез Павле живео – прим. С. М.) у Паризу и данима је нисам напуштала живећи историју своје земље, а да о томе нисам ништа знала (sic!). Тога није било у нашим уџбеницима историје.“²⁵ Међутим, уџбеници историје ни не могу да пишу о сваком детаљу из живота личности која неког појединца особито интересује, па све да је реч и о, по критеријуму утицаја на токове историје, најважнијој личности. Нека свако покуша да представи себи како би изгледали ти уџбеници када би у њима писало о сваком детаљу који некога занима. Уопште то учестало, патетично и прекорно подсећање да „ништа нисмо знали“, да „уџбеници о томе нису писали“ и слично представља само зачуђујуће искрено признање сопственог незнања: кога је занимало, могао је да зна све што је историјски релевантно и што је било деценијама доступно. А то, ако и није све, није ни мало ни незнатно. Примера ради, бар од 1972. године могла се у ондашњој Југославији читати у преводу на српскохрватски језик књига Јакоба Хоптнера, *Југославија у кризи*, у којој су искоришћени сви важнији документи и хартије кнеза Павла који се тичу прошлости о којој „нисмо ништа знали“, ако већ неко није желео да верује „комунистичкој историографији“. С друге стране, приватни живот појединаца и гомила породичних детаља и анегдота које 22 године истражује позната новинарка имају своју забавну страну, пријемчиву за телевизијске репортаже, али су за историографију, а нарочито за уџбенике историје, од веома ограниченог значаја, па то што у њима није писало о томе како је кнез Павле са породицом проводио дане у изгнанству, или какве сунцобране и лепезе је имала кнегиња Олга потпуно је разумљиво и разумно. С друге стране, најважније чињенице и одговор на питање зашто су Карађорђевићи били у изгнанству после Другог светског рата били су познати и пре 22 године, као што су познати и данас свакоме ко је желео и ко жели да се о томе информира.

У вези са рехабилитацијом кнеза Павла огласио се и тадашњи председник Србије Борис Тадић, дајући недвосмислену подршку рехабилитацији и свој допринос политичкој, судској и медијској „исправци“ историје. Он је, наиме, у једном интервјуу у јануару 2012. године изјавио: „Кнез Павле је личност коју сам изучавао и која је неправедно запостављена у нашој историји. Могу да кажем да сам јако срећан што је рехабилитован и мислим да заслужије неки трг у Београду.“ У истом интервјуу Тадић је такође критиковао 27. март 1941. године, али не као датум када је Југославија, како многи верују, потписала Тројни пакт, већ као дан када је тај пакт услед пуча фактички пао.²⁶

²⁵ *Ексклузивно...*, 7. 1. 2012.

²⁶ „Тодић у Деџанима – интервју какав нисте читали“, Press, 12. 1. 2012, <http://www2.pressonline.rs/sr/vesti/Nedeljnik/story/197056/Tadi%C4%87+u+De%C4%8Danima+-+intervju+kakav+niste+%C4%8Ditali.html>, посл. приступ 12. 1.2012.

Најактивнију медијску потпору рехабилитацији кнеза Павла пружио је лист *Press*. У овом листу објављено је релативно највише чланака који се односе на рехабилитацију, а његов уредник Вељко Лалић је и коаутор књиге *Истина о 27. марту*, изразито благодан према кнезу Павлу. Лист *Press* је пренео и писање лондонског *Times*-а, у којем је коментарисана одлука да кнез Павле буде рехабилитован. Међутим – као и у судском поступку за рехабилитацију, као и у писању медија о том чину, као и у коментарима који су уследили у јавности у вези с тим – тако се и у овом напису у листу *Press* стварност улепшава како би годила жељама овдашњих подржавалаца рехабилитације кнеза Павла, и то тако што се оригинални садржај из *Times*-а преноси на начин да се замагли или чак промени његов смисао. Наиме, *Press* парафразира један део из текста лондонског листа на следећи начин: „У Енглеској, његова (Павлова – прим. С. М.) стара пријатељица Елизабета,²⁷ која је тада већ постала британска краљица, забележила је да је Павле у очима света изгледао као неко ко је направио велику збрку, али да сви врло добро знају да је он осетљив и суптилан човек.“²⁸ Но, да ли је баш то смисао речи које је записала краљица Елизабета када је сазнала за приступање Југославије Тројном пакту? Те речи краљице Елизабете, објављене у чланку у лондонском *Times*-у чији садржај наводно преноси *Press*, а које се односе на приступ Југославије Тројном пакту и улогу кнеза Павла у томе, гласе: „Направио је такву збрку у очима света... Наравно, познато је да је он веома малодушан, осећајан и суптилан, али ствари у свету су постале сувише озбиљне да би једна земља могла да потпише пакт са Немачком а да остане проенглески оријентисана или неутрална.“²⁹ Не би се могло тврдити да је смисао текста објављеног у *Press*-у као парафраза речи краљице Елизабете истоветан ономе што је она заиста написала. Реч је, заправо, о врло тенденциозном искривљавању смисла.

Да није у питању тек лош превод или непознавање енглеског језика, сведочи и наслов чланка у *Press*-у: „’Тажмс’: Кнез Павле је заслужено рехабилитован“. Београдски лист није у обавези да преведе дословно наслов који је тексту доделио лондонски аутор, а који у преводу гласи: „Кнез Павле од Југославије ослобођен оптужби за ратне злочине“. Од јавног гласила се, ипак, с правом

²⁷ Реч је о мајци краљице Елизабете II.

²⁸ „’Тажмс’: Knez Pavle je zaslužen rehabilitovan“, *Press*, 29. 1. 2012, http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/200501/Tajms%3A+Knez+Pavle+je+zasluzeno+rehabilitovan.html, посл. приступ 13. 2. 2012. Наслов текста објављеног у *Тажмсу* је: „Prince Paul of Yugoslavia exonerated for War Crimes“. У самом тексту нигде није речено да је кнез Павле заслужено рехабилитован, како преноси београдски лист.

²⁹ „He had made such a mess of his job in the eyes of the world... Of course, one knows that he is very timorous & sensitive & subtle minded, but things have got too serious in the world, for any country to be able to sign a pact with Germany, & yet be pro-English or neutral.“ V. Low, „Prince Paul of Yugoslavia exonerated for War Crimes“, *The Times*, 24. 1. 2012. година.

очекује да наслов пренетог, односно парафразираног, чланка одговара садржају и смислу оригиналног текста. Нажалост, ни тај саморазумљиви критеријум није испуњен у овом случају: иако се ни по чему не може наслутити ни такав смисао оригиналног текста, нити је његов наслов сугерисао такав закључак, *Press* истиче да се у *Times*-овом чланку тврди да је кнез Павле *заслужено* рехабилитован (Подв. С.М.).

Медији су прихватили као тачну и даље преносили још једну изјаву која би се најблаже могла оценити као полуистинита. Наиме, иако се и у самом *Решењу о рехабилитацији* констатује да је у Африци кнез Павле са породицом био „малтене затворен“, ова политичка конфинација кнеза Павла еуфемистички је за потребе медија називана „избеглиштво“. Тако је, према извештају Танјуга, адвокатица Суботић Хомен назвала боравак кнеза Павла у Африци: „Морам да подсетим,“ рекла је, „да је он све време рата провео у *избеглиштву*.“ (Подв. С. М.). Да није овакве формулације и да је то „избеглиштво“ названо правим именом – конфинација – свако би се могао запитати зашто су Британци држали кнеза Павла као политичког затвореника. Наравно да и тада у помоћ долази „помоћна хипотеза“ о „британској покварености“, али прича о избеглиштву елегантно заобилази то важно питање и избегава додатна објашњења.

Коначно, као својеврсну поуку јавности или, пак, најаву да кулминација ове већ увелико захуктале ревизије историје тек заправо следи, медији су пренели и став који је сасвим у складу са толико честим наивним представама о историографском занату, о томе како ће „права истина“ изаћи на видело тек „када се буду отвориле све архиве које су данас још затворене“. То псеудоучено уверење о тајним „архивама“ у којима се скривају документи који ће својом појавом да разоре писање „идеолошке комунистичке историографије“ омиљено је опште место свих ревизиониста који се не мире са чињеницама прошле стварности које говоре насупрот њиховим идеолошким конструкцијама прошлости. Наиме, и овде је реч о „све чешће уочљивом маниру да се утемељено историјско тумачење замени уобличеним конструкцијама (пожељне, али неостварене повести)“.³⁰ Због тога је њима и публици чију пажњу придобијају скаскама о отварању тајних архива потребна та лаковерна нада да ће тек тада „српски народ... добити сазнања до којих чак, ни у овом часу не може да дође“.³¹ Међутим, историјска „сазнања“ каква прижељкују ревизионисти и мистификатори и каква путем непрофесионалних медија и инструментализованих судова пласирају својој публици ни у овом нити у било ком другом часу неће бити доступна,

³⁰ М. Јовановић, Р. Радић, *Криза историје*, Београд 2009, 92.

³¹ М. М. Rehabilitacija Karadorđevića: Knez Pavle nije izdao, *Novosti*, 14. 12. 2011, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:357719-Rehabilitacija-Karadjordjevica-Knez-Pavle-nije-izdao>, посл. приступ. 30. 6.2012.

па макар се сви архиви овог света отворили да „српском народу“ кажу неку скривену истину о њему самом.

Закључак

Оваква медијска пратња догађаја, углавном стереотипна и незанимљива, лишена сваке контроверзе и аналитичности, била је, по свему судећи, само веран одраз онога што су медијима саопштавали непосредни учесници поступка за рехабилитацију. Извештавајући о свему непрофесионално и површно, медији се нису ни потрудили да неке од информација које су добили од својих саговорника (ако су их заиста верно пренели) макар рутински провере. Иако је, дакле, тешко поуздано знати шта је у писању медија аутентични допринос новинара, а шта је стварни исказ њихових саговорника, ипак остаје чињеница да су се у извештајима и репортажама појавили нетачни садржаји и погрешне интерпретације, при чему никаква демантовања нити исправке нису објављивани.

Медијско писање о рехабилитацији нити је исправно информисало јавност нити је смислено и уравнотежено коментарисало дешавања и ставове. Све се свело на цитирање нетачних тврдњи из *Решења о рехабилитацији*, преношење погрешних информација добијених од саговорника и подсећање на сопствено школско знање, с временом избледело. Другим речима, свело се на једноличну, патетичну причу о комунистичком насиљу, идеолошким пресудама, „исправљеној“ историји и кнезу жртви, патриоти, уметничкој души, добротвору, интелектуалцу, визионару.

У највећем броју случајева материјалне грешке у медијском извештавању (датум потписивања пакта, личности потписници Протокола, наводно хапшење кнеза Павла 28. марта, воз за Загреб и сл.) последица су очигледног незнања. Међутим, чињеница да су све те погрешне информације пренете без проверавања, при чему на њих нико није реаговао макар текстом који би сумирао сва наведена огрешења о чињенице, разумљива је у светлу идеолошке матрице: све те грешке нису у сукобу са националистичким наративом, а у том наративу *wie es eigentlich gewesen* не игра велику улогу. Примера ради, није тешко претпоставити колико би негативних коментара и јавних подсмеха изазвало нечије тврђење да је Слободан Јовановић 27. марта 1941. потписао документе о приступању Југославије Тројном пакту. Међутим, када је реч о Владку Мачеку, онда се деманти и исправке такве ноторне неистине не сматрају за потребне будући да је реч о хрватском политичару.

У медијском извештавању, као и у самом *Решењу о рехабилитацији* кнеза Павла, и иначе је уочљива фокусираност на Владка Мачека. Тешко је одупрети се утиску да је упорно понављање да је Мачек био потписник пакта рефлекс једног идеолошког уверења да хрватски политичар мора нужно бити носилац

политике сарадње са Немачком и Италијом, што у случају Мачека треба да сведочи и о његовој наклоности према наци-фашизму. И док је у случају кнеза Павла приступање пакту тумачено као „једино рационално“ решење ради спасавања земље и народа, у случају Мачека, како је видљиво „између редова“, реч је о скривеним намерама и профашистичкој оријентацији. (У томе чак не помаже ни чињеница да су кнез Павле и Мачек имали добру комуникацију и касније у емиграцији, да кнез Павле није никада говорио о Мачеку као о издајнику, да управо он сведочи о томе да Мачек није био присталица фашизма, да није веровао у победу Трећег рајха иако је, после кнежевог извештаја о разговору са Хитлером и мишљења министра војске о неспремности земље за рат, чврсто заговарао приступ Тројном пакту).³² С друге стране, упорно називање Владка Мачека вођом хрватске опозиције као да открива латентно уверење да један хрватски политичар може у односу према држави, према Југославији бити једино у опозицији. Укратко, чак ако су грешке случајне и производ незнања, унутрашња логика тих грешака и недостатак сваке реакције на њих је изван сваке сумње идеолошко.

Поред општег пада критеријума и професионализма, што је универзално објашњење примењиво и на овај пример, али недовољно са становишта потребе да се проблем у целини анализира, потребно је указати и на тај идеолошки аспект, који свему овоме даје „боју“. У ширењу идеолошких заблуда и обмана своје посебно место заузимају и медији, чија је изворна функције услед потпуне идеолошке, пропагандне и интересне инструментализације потпуно обесмишљена. Када је реч о том идеолошком аспекту, значајна је још једна појединост, која такође објашњава немање критичког става и пријемчивост према свему што компромитује социјалистичку прошлост: саморазумљивост национализма као „природног стања“ довела је до уверења да је у време социјализма могла бити чињена једино неправда идеолошким противницима, да је све у вези с њима било погрешно, лажно, тенденциозно и злонамерно и до тога да се без икакве критичке рефлексije у медијима преносе произвољне идеолошке оцене које се чине прихватљиве само зато што носе супротан идеолошки предзнак у односу на комунисте.

Недавна социјалистичка прошлост се одбацује, а трага се за новим старим историјским епохама и узорним личностима с којима се успоставља имагинарни континуитет. С тим у вези, већ више од две деценије се у Србији трага за одговором на питање: „Која је то тачка у прошлости у коју би савремено српско друштво требало ’вратити’, да би се ’исправиле грешке’ историје? Заумна идеја,

³² Иако се једном илустрацијом из извора не може много постићи и иако утисак једне личности може бити погрешан, овде ипак вреди напоменути да је, примера ради, управо кнез Павле сведочио о антиосовинском расположењу Мачека и својевремено Корощца: „И Мачек и Корощец су били непријатељи Немаца“. Д. Ђорђевић, *На раскрсници...*, 115.

без поговора...³³ Она се најчешће манифестује као нека од рестаурацијских тежњи по цену потпуног занемаривања стварне историје. Медији су се показали као одлично средство трансмисије тих погрешних историјских знања, односно за „моделирање историјске свести по обрасцу идеолошке матрице коју пропагира нови владајући друштвени естаблишмент, партија или неформална група.“³⁴ И управо су рехабилитације она нит која треба да споји садашњост са рестаурацијским идеалом.

Оно што у анализираном случају и у контексту само једног дела друштвене стварности (медији) ипак највише забрињава јесу две околности. Прва је да су услед незнања или намере извртане ноторне чињенице о прошлости а да при том на то нико није реаговао. Друга је да је извештавање медија било толико унисоно да се поставља питање постоји ли уопште критичко мишљење савремених феномена будући да се о једној, у медијском смислу, веома контроверзној теми писало једнолично и без икаквих покушаја проблематизације, што сведочи о саморазумљивости и априорној прихватљивости непроверених информација, карактеристичној једино за идеологијом веома скучене хоризонте. Медији су, дакле, и овога пута потврдили већ давнашњу појаву да свака проблематизација изостаје онда када се чак и без икаквог упоришта у чињеницама критикује нека појава или нека активност која припада социјалистичкој прошлости и да је дозвољена и прихватљива свака неистина ако се рехабилитује предсоцијалистичка историјска епоха, па чак и један од њених најпроблематичнијих историјских избора.

³³ М. Јовановић, Р. Радић, *Криза историје*, Београд 2009, 160.

³⁴ Ђ. Stanković, „Dihotomija...“, str. 232.

Summary

Srdan Milošević

Media coverage of the Prince Paul Karadorđević's rehabilitation. Promotion of the ideologized view on the past

In this paper the author analyses the news and media coverage of the prince Paul Karadorđević's rehabilitation, which has been decided by the Supreme court in Belgrade in November 2011. By the act of rehabilitation prince Paul, who was declared war criminal by the communist Commission for war crimes, was declared not responsible for the whole range of political activities that, according to communists, once led Yugoslavia straight to the arms of the Axis powers. The media in the Serbian capital greeted the rehabilitation, reporting on the matter as if the rehabilitation was pure embodiment of justice and rightness. But, on the other hand, in almost all analysed media the very basic historical context was perverted or avoided, while the interpretation based on the false facts was accepted as the "correction of historical injustices" which was imposed on Prince Paul. Both in the rehabilitation and in the media the ideologized view on the past events was not avoided, but was replaced by the other ideological paradigm which, unlike the previous one (the communist), has no respect even for the notorious facts, such as dates, chronology, events, persons and their well known activities. Thus, according to media reports and their sources, Yugoslavia joined the Tripartite pact on March 27, 1941 (in fact it happened on March 25); Croat politician Vladko Maček was described as "the leader of the Croat opposition" (in fact he was vice-president of the government); it was told that Maček signed the Protocol on the adherence of Yugoslavia to Tripartite pact (in fact he did not); prince Paul has been dissociated from any activity related to Yugoslav adherence to Tripartite pact (in fact his role was the crucial) etc. This single case (the media coverage of the rehabilitation of prince Paul) reflects the broader ideological context, which is predominantly characterised by the ignorance and a priori reluctant attitude towards anything that belongs to "socialist heritage", which is the approach that includes the self-understandable acceptance of the anticommunist narrative, no matter how false arguments are.